

Inleiding

In deze bundel van *Neerlandica Wratislaviensia* ligt de focus op de imagologie. De imagologie is een wetenschappelijk specialisme dat, als onderdeel van de vergelijkende literatuurwetenschap, tekstueel gepresenteerde beeldvorming van andere landen bestudeert en beschrijft. Een imagoloog onderzoekt hoe verschillende imago's tot stand komen en hoe ze elkaar kunnen beïnvloeden (Leerssen 2007a: 342). De imagologie houdt zich niet alleen maar bezig met de beeldvorming van andere landen, volkeren en culturen, maar ook met die van het eigen land, volk en cultuur. Op deze manier komt het tot een wisselwerking tussen *hetero-image* en *auto-image* (Beller 2007).

De eerste pogingen tot imagologische studies vindt men terug in de vroege zestiende eeuw (de zogenaamde *descriptions gentium* of *nationum proprietates*). Toen ging de humanistische wil om het eigen literaire verleden te 'herontdekken' en te herwaarderen gepaard met het opkomende bewustzijn dat mensen tot nationale en etnische groepen behoorden (Beller 2007: 6–11). De imagologie definieerde etnische groepen van mensen en hielp ze van elkaar te onderscheiden, door bepaalde culturele karakteristieken aan hen toe te kennen. Deze zijn veranderlijk, subjectief en door mensen geconstrueerd, waardoor nationaliteit, etniciteit en imagologie zijn een *representamen* en geen *representandum*. Zo zijn in de loop der tijd de culturele patronen ontstaan die elke etnische groep individueel lieten bestuderen, zoals bijvoorbeeld bleek uit Humboldts vergelijkende antropologie of Jacob Grimms vergelijkende filologie (Leerssen 2007b: 17–18). De vergelijkende methode die aan de imagologie werd gekoppeld resulteerde vervolgens in de opvatting dat cultuur en nationaliteit altijd in een samenhang moesten fungeren: elke natie was van andere naties te onderscheiden juist door zijn eigen, karakteristieke nationale cultuur (aangeduid met de term *Volksgeist*).

De recente imagologie is sterk gekoppeld aan andere disciplines, zoals (cultuur)geschiedenis, filosofie, letterkunde, psychologie of sociologie (Beller 2007: 7). Ondanks dat blijft imagologie haar eigen denkbeeld hanteren, namelijk dat cultuur, nationaliteit en identiteit mentale constructies zijn die het menselijk handelen kunnen verklaren, en niet andersom (Leerssen 2007b: 24–25). In het

verlengde daarvan concentreert zich de imagologische onderzoeksmethode niet op een theorie rond een bepaalde identiteit, maar rond een subjectieve beeldvorming. In die zin probeert de imagologie de culturen, volkeren of landen niet te definiëren. Haar bedoeling is om de weergave ervan te beschrijven met de meest typische kenmerken en het proces van hun ontstaan.

Juist dat proces van het ontstaan van een bepaalde beeldvorming met verschillende literaire strategieën en *compositional devices* is het meest essentieel voor de imagologische studies. Bij de auteurs van deze aflevering van *Neerlandica Wratislaviensia* (focus ‘Imagologie’) wordt in de meeste gevallen nadruk gelegd juist op details van de imagologische machinerie: hoe ze in elkaar zit en hoe ze in werking wordt gezet. Dan interesseren de afzonderlijke elementen van het “ideologisch programma” van de imagologie de onderzoekers veel meer dan de resultaten van dat programma (Kolfin 2007: 194; Leerssen 2016). Ze nemen zodoende geen genoegen met een concluderende beschrijving van een beeldvorming, maar kijken achter de schermen van hun ontstaansgeschiedenis.

Bij de uitvoering van het onderzoek kunnen de volgende accenten worden gelegd:

(I.) Bij het (re-)construeren van de imago’s zijn echte waarheid, historische exactheid of chronologie altijd minder belangrijk dan de perceptie van de *spectant* (een typologie gereserveerd voor diegene die rondom kijkt, de beelden (re-)construeert en beoordeelt (Beller 2007).

(II.) Een dergelijke perceptieve reconstructie biedt aan auteurs mogelijkheden om de puur literaire verbeeldingskracht de vrije loop te geven en de imago’s naar de wens van de auteur te ‘instrumentaliseren’.

(III.) In het verlengde daarvan kunnen we spreken van *selective perception* (Beller & Leerssen 2007: 5). De auteurs gaan op zoek naar geslaagde verwezenlijkingen van hun stereotypisch getinte opvattingen.

(IV.) De *selective perception* kan twee vormen aannemen: of een ‘hagiografische’ verheerlijking gestoeld op klassieke symboliek en beeldtradities, of venijnige kritiek die geuit wordt door het uitvergroten van negatieve kenmerken (Leerssen 2007b). In beide gevallen prevaleert de subjectieve perceptie van de *spectant* boven de historische waarheid.

(V.) De subjectiviteit gebruikt bij de reconstructie van een beeldvorming kan zowel het contrast tussen ‘wij’ en ‘zij’ verscherpen als (in het geval van een positieve beeldvorming) het saamhorigheidsgevoel binnen eenzelfde groep versterken (Pollmann 2010).

De imagologische focus van deze aflevering van *Neerlandica* bevat negen artikelen.

In het artikel van **Andreas Nijenhuis-Bescher** wordt getoond hoe de denkpatronen met behulp van de imagologie gemanipuleerd kunnen worden en de imago’s ‘geïstrumentaliseerd’. De auteur ontmaskert de ‘imagologische strategie’ van het

Franse hof onder het gezag van Lodewijk XIV. Hierdoor werd de beeldvorming van de zeventiende-eeuwse Republiek der Verenigde Nederlanden door allerlei kunstenaars zwartgemaakt met als doel de verheerlijking van de Franse koning. Ook bij **Jelica Novaković-Lopušina** zien we hoe het ene imagologische concept juist door (of beter gezegd dankzij) het minachten van het andere ontstaat. Ze analyseert een werk van een Vlaamse antropoloog met literaire gave, Gustaaf Schamelhout die vanuit de “Groot-Nederlandse gedachte” het Koninkrijk der Serven, Kroaten en Slovenen onder de loep nam en bekritiseerde. De veelvolkerenstaat in de Balkan stelde Schamelhout tegenover het idee van Groot Nederland dat met de etnische grenzen samen zou vallen, met het Nederlands als een bindend identiteitsfactor.

In een ander artikel, van **Paul Hulsenboom** is er sprake van eigenlijke imago's: de afbeeldingen waarop de Poolse koning, Jan III Sobieski werd getoond. Uit de schilderijen en prenten, gemaakt door de zeventiende-eeuwse Nederlandse kunstenaar Romeyn de Hooghe, straalt de koning moed en strijdlustigheid uit – kenmerken die bij de toenmalige Nederlanders heel positief overkwamen en een grote invloed op de latere receptie van Polen leken te hebben, aldus Hulsenboom. Ook **Boris Djubo** schenkt in zijn tekst aandacht aan visuele afbeeldingen. De auteur probeert antwoord te geven op de vraag, hoe in de zestiende en zeventiende eeuw afbeeldingen van het menselijk lichaam als 'leermiddel' werden gehanteerd om de grammaticale begrippen uit de Duitse en Nederlandse grammatica's uit te leggen. De invloed van een dergelijke imagologie op denkpatronen was overduidelijk.

Bij **Christopher Joby** vinden we een beeldvorming die kritiek oplevert. Bij zijn analyse van de gevolgen van de aanwezigheid van de Vlaamse minderheid in het Engelse Norwich in de zestiende eeuw merkt hij op dat het positieve beeld dat de Vlamingen over hun nieuwe vaderland en zijn bevolking tentoonspreidden geen positieve werking kon hebben: de lof van de Vlamingen op de Engelse vrijheid en welvaart stuitte in Norwich (op enkele uitzonderingen na) op de achterdocht van het overgrote deel van de plaatselijke bevolking die in de Vlaamse migranten vooral een bedreiging voor de lokale economie zag.

Bij het ontstaan van verschillende imago's is, naast de economie, ook de religie een belangrijke factor. In het artikel van **Bram Caers** vormt de Tachtigjarige Oorlog (en vooral de Opstand) de achtergrond. De auteur analyseert de beeldvorming rond deze gebeurtenis vanuit een zeldzaam perspectief: hij laat namelijk een zuiderling, Willem de Gortter aan woord komen – de Mechelse rederijker die sympathie voor de protestantse opstandelingen toonde. Daarmee maakt hij een breuk in de zwart-witte stereotypering van de Opstand in de literaire cultuur van het Zuiden, die door het contrareformatorische (katholieke) gedachtegoed werd gedomineerd. Ook in de bijdrage van **Marcin Polkowski** vormt de religieus getinte beeldvorming het decor. Via het werk van de vroeg zeventiende-eeuwse Nederlandse katholieke auteur, Joannes Stalpart van der Wiele, neemt Polkowski de verhoudingen tussen katholieken en niet-katholieken

onder de loep, zoals geportretteerd in het literaire discours van die tijd. Bij de reconstructie van de beeldvorming van beide groepen legt Polkowski nadruk op twee concepten: de zgn. ‘omgangsoecumene’ en de interconfessionele convivialiteit. Ook in de bijdrage van **Alan Moss** speelt de religie een dominante rol. Het beeld van de zeventiende-eeuwse Fransen (gezien door de Nederlandse bril) wordt vrijwel beperkt tot de protestantse hugenoten en hun lot tijdens de godsdienstige oorlogen die het toenmalige Frankrijk teisterden.

De beeldvorming ontstaat ook tijdens een reis, waarbij een reiziger noodgedwongen blootgesteld wordt aan de ander met zijn cultuur, gewoontes en denkpatronen. Bij Moss zijn de beelden van de Franse protestanten juist door de Nederlandse reizigers gemaakt die Frankrijk met een *grand tour* bereisden. De reis als een ontmoeting met de ander speelt ook een cruciale rol in het artikel van **Albert Gielen**. De auteur analyseert het reisverhaal van Cees Nooteboom, *Berlijnse notities* vanuit het perspectief van het model van Edward M. Bruner, waarbij het proces van het ontstaan van de beeldvorming tijdens een reis in enkele fases wordt gesplitst: *pre-tour*, *on-tour* en *post-tour*. Ook in het artikel van **Ewa Górecka** komt het reizen ter sprake. De titel van de door haar besproken roman van de Poolse Nobelprijswinnares, Olga Tokarczuk – *Bieguni* (naar het Nederlands vertaald als *De rustelozen*) thematiseert de mens die zich onophoudelijk op reis begeeft: een reis door tijd en ruimte. Górecka focust in haar bijdrage op het beeld van Nederland – daarmee ‘reist’ ze met Tokarczuk mee naar het zeventiende-eeuwse Nederland en met de ogen van een Vlaamse chirurg, Philip Verheyen reconstrueert ze een nogal positieve beeldvorming van Nederland als land van kennis en openheid. Wat Górecka het meest interesseert is hoe Tokarczuk in haar roman de ruimte (*spatium*) had voorbereid voor het reconstrueren van de Nederlandse beeldvorming.

Daarnaast bevat dit nummer van *Neerlandica Wratislaviensia* ook een aantal artikelen die buiten de focus vallen. Allereerst zijn dat twee artikelen die het resultaat zijn van een conferentie gewijd aan de ontwikkeling van de Nederlandse tolerantie door de eeuwen heen, die in 2018 in het kader van de ‘Dagen van het Nederlands’ werd gehouden bij de vakgroep Nederlands aan de Katholieke Universiteit Lublin. **Jana en Wilken Engelbrecht** schenken hun aandacht aan het zgn. ‘Jodenreglement’ van de zeventiende-eeuwse rechtsgeleerde Hugo de Groot om daarmee tal van bewijzen van de Nederlandse tolerantie ten opzichte van de Joodse bevolking te leveren. Dezelfde teneur heeft de bijdrage van **Marijke Meijer Drees**. Hier wordt de Nederlandse verdraagzaamheid op het voorbeeld van het werk van de Nederlandse humanist Dirck Volkertszoon Coornhert, *De Synode over gewetensvrijheid* getoetst. In het werk raakt het *alter ego* van de auteur in gesprek met vertegenwoordigers van verschillende geloofsrichtingen. De hier geformuleerde denkbeelden over de verdraagzaamheid geven de boventoon.

Ten slotte bevat deze aflevering van *Neerlandica Wratislaviensia* nog twee artikelen die buiten de hierboven genoemde kaders tot stand zijn gekomen. **Martina Vitáčková** bespreekt op haar beurt een literaire strategie *feminist rewriting* op het voorbeeld van de roman van Kristien Hammerechts *Alles verandert*, waarin de Vlaamse auteur een uitdagende poging maakt om de literaire canon en zelfs de manier van het lezen te herzien. **Pavčina Knap-Dlouhá** daarentegen verdiept zich in de wereld van de sociale tolken om te bewijzen dat hun functie ver buiten het kader van het gewone conferentietolken gaat. De tekst is een discussie over de competenties en verschillende rollen die aan de sociale tolk worden toebedeeld.

Jan Urbaniak

ORCID: 0000-0002-3332-3645

(Uniwersytet Wrocławski)

Bibliografie

- Beller, Manfred (2007): “Perception, image, imagology”. In: Manfred Beller & Joep Leerssen (red.), *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam/New York: Rodopi, 3–16, laatst geraadpleegd op 9 januari 2020 <www.imagologica.eu>.
- Beller, Manfred, & Joep Leerssen (red.) (2007): *Imagology: The Cultural Constructions and Literary Representations of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam/New York: Rodopi.
- Kolfin, Elmer (2011): “Amsterdam, stad van prenten. Amsterdamse prentuitgevers in de 17de eeuw”. In: Elmer Kolfin & Jaap van der Veen (red.), *Gedrukt tot Amsterdam. Amsterdamse prentmakers en -uitgevers in de Gouden Eeuw*. Zwolle/Amsterdam: Waanders/Museum Het Rembrandthuis, 11–57.
- Leerssen, Joep (2007a): “Image”. In: Manfred Beller & Joep Leerssen (red.), *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam/New York: Rodopi, 342–344.
- Leerssen, Joep (2007b): “Imagology: History and method”. In: Manfred Beller & Joep Leerssen (red.), *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey*. Amsterdam/New York: Rodopi, 17–32.
- Leerssen, Joep (2016): “Imagology: On using ethnicity to make sense of the world”. *Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines* 10, 13–31.
- Pollmann, Judith (2010): “No man’s land. Reinventing Netherlandish identities, 1585–1621”. In: Robert Stein & Judith Pollmann (red.), *Networks, Regions and Nations: Shaping Identities in the Low Countries, 1300–1650*. Leiden: Brill, 241–261 (= *Studies in Medieval and Reformation Traditions*, 149).